

LUNDS UNIVERSITET

Historiska institutionen

HIS 203

Seminarieledare: Eva Helen Ulvros

Handledare: Yvonne Maria Werner

Datum och plats: 8 december 2011, 10.15-12.00

Blå rummet, Historiska institutionen Lund

Förändrade maskulinitetsideal inom svensk värnplikt 1967-2005

En kvalitativ textanalys av soldatmanualen Svensk soldat

Jim Johnsson

Innehållsförteckning

INLEDNING.....	3
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING.....	3
METOD	4
<i>Metodologiska grunder och förfaringssätt</i>	<i>4</i>
TEORI	5
<i>Den hegemoniska maskuliniteten.....</i>	<i>5</i>
<i>Nationens ambitioner och mål i relation till maskulinitetsideal.....</i>	<i>7</i>
<i>Teoretisk sammanfattning.....</i>	<i>8</i>
FORSKNINGSLÄGE	8
<i>Manlighetsforskning</i>	<i>9</i>
<i>Nationen som förmedlare av maskulinitetsideal.....</i>	<i>10</i>
BEGREPPSDEFINITION OCH OPERATIONALISERING AV MASKULINITETSIDEAL	12
<i>Lydnad som variabel av maskulinitetsideal.....</i>	<i>12</i>
<i>Krigsmannen som variabel av maskulinitetsideal</i>	<i>13</i>
<i>Personligt uppträdande som variabel av maskulinitetsideal.....</i>	<i>13</i>
<i>Nationella symboler som variabel av maskulinitetsideal</i>	<i>13</i>
<i>Inledning/totalförsvaret/svensk säkerhets politik.....</i>	<i>14</i>
EMPIRI	14
<i>Begränsning.....</i>	<i>15</i>
HISTORISK BAKGRUND.....	16
MILITÄR UTVECKLING	16
SOLDATIDEAL I SVENSK SOLDAT – EN ANALYS	18
FÖRMEDLADE MASKULINITETSIDEAL	18
<i>Lydnad.....</i>	<i>18</i>
<i>Krigsmannen.....</i>	<i>21</i>
<i>Personligt uppträdande</i>	<i>24</i>
<i>Nationella symboler.....</i>	<i>25</i>
NATIONENS AMBITIONER OCH MÅL I RELATION TILL FÖRMEDLADE MASKULINITETSIDEAL.....	26
<i>Inledning/totalförsvaret/svensk säkerhetspolitik</i>	<i>26</i>
SAMMANFATTANDE ANALYS.....	32
SLUTSATS	32
ÅTERKNYTNING TILL FRÅGESTÄLLNING OCH TIDIGARE FORSKNING	33
VIDARE FORSKNING.....	34
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	36
TRYCKTA KÄLLOR	36
LITTERATUR	36
ELEKTRONISKA KÄLLOR	37

Inledning

Åren mellan 1967 och 2005 har för världen och inte minst för Sveriges del varit händelserika år. Under dessa nästan 40 år har Sverige och vår omvärld förändrats på ett radikalt sätt där Sovjetunionens fall markerar slutet på den bipolära maktuppdelningen som rådde mellan Sovjet och USA. Denna påtagliga säkerhetspolitiska förändring har ackompanjerats av sociala och kulturella reformer världen över som på ett märkbart sätt har omvandlat och nyskapat vårt sätt att se på vår samtid och vår historia. Inte minst har denna tidsperiod uppvisat tydliga förändringar i relationen mellan män och kvinnor. Ur detta genusperspektiv har dessa 40 år inneburit stora förändringar för de klassiska genusrelationerna som på ett grundläggande sätt har förändrats. Denna omvandlingsprocess kan på många sätt härledas till de åtgärder som den svenska statsmakten vidtog genom en serie lagar och institutioner som skulle skapa bättre balans mellan könen och deras rättigheter, skyldigheter och möjligheter.¹ Dessa nya bestämmelser skulle få stor inverkan på samhället och hemmets genusuppdelning. Bland annat hade det sociala skydds nätet försvagat mannens roll som ensamförsörjare, något som i sin tur skapade nya möjligheter för kvinnor att verka i samhället på ett helt annat vis än tidigare. Genom omvandlingsprocessen av den historiska genusuppdelningen kom även den gängse bilden av maskulinitet och manlighet att utmanas och ifrågasättas. Nya maskulina uttryck började sprida sig och en mansrörelse växte fram som propagerade för en alternativ bild av manlighet. Framväxten av denna alternativa mansrörelse och den revolterande kvinnorörelsen som växte parallellt under 1970-talet kom båda att kraftigt inverka på den rådande maskulinitetsuppfattningen. Dessa två rörelser i kombination med statsmaktens förehavande skulle förändra den grundläggande genusuppdelningen och vår syn på maskulinitet och manlighet.

Syfte och frågeställning

Försvarmaktens betydelse för den moderna mannen och den moderna medborgaren är ett betydande område värt att studera närmare. Framförallt har dess roll som maskulinitetsförmedlare under omfattande civila förändringar såsom vänstervågen, kvinnorörelsen, mansrörelsen och den kvinnliga värnplikten betydelse och borde därför studeras närmare. Syftet med denna uppsats blir således att analysera föreställningar om maskulinitet inom försvaret och vilken form som förmedlas till de värnpliktiga soldaterna i soldatmanualen *Svensk Soldat 1967-2005*. Fokus kommer att ligga på de maskulinitetsideal

¹ Florin Christina & Nilsson Bengt, *Något som liknar en oblodig revolution: jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*, Umeå 2000, sid. 74.

som denna manual artikulerat och förmedlat under de senaste 40 åren. Försvarsmakten hade genom den allmänna värnplikten en ansenlig inverkan på generationer av unga svenska män (och senare även kvinnor) och är därför ett givande studieobjekt att granska ur ett historiskt manlighetsperspektiv. Någon djupare analys av manlighetsidealen inom Försvarsmakten har tidigare inte gjorts. Mitt syfte blir således att hjälpa till att fylla denna forskningslucka genom att belysa Försvarsmaktens roll som förmedlare av maskulin ideal.

Genom att utreda hur maskulinitetsidealen på ett retoriskt sätt har konstruerats och upprätthållits i *Svensk soldat* över tid vill jag undersöka den militära maskulinitetens förändring. Den huvudsakliga frågeställningen blir således följande.

- Vilka maskulinitetsideal har förmedlats i soldathandboken *Svensk soldat* mellan åren 1967 och 2005 och hur har dessa förändrats över tid?

Som analysredskap kommer jag att använda mig av R. W. Connells teori om den hegemoniska maskuliniteten, vilken utgår från att maskulinitet aktivt konstrueras och förmedlas av eliterna i samhället i syfte att upprätthålla en bestämd genus- och samhällsordning. Här handlar det om den militära eliten. Valet av teoretisk förankring möjliggör utgångsantagande att maskulinitet faktiskt förmedlas och att frågeställningen kan formuleras på grundval av detta antagande. De teoretiska aspekterna kommer att diskuteras närmare i ett separat avsnitt.

Metod

Här redogör jag för arbetets metodologiska grunder och förfaringssätt. Metodvalet kommer att presenteras och diskuteras med sikte på dess användbarhet och bäring för min undersökning.

Metodologiska grunder och förfaringssätt

Min studie är en teoriapplicerande komparativ textanalys av de förmedlade maskulinitetsidealen i de olika upplagorna av soldatmanualen *Svensk soldat*. Valet av kvalitativ metod framför en kvantitativ föll sig ganska naturligt då min undersökning handlar om att tolka maskulinitetsideal inom Försvarsmakten. Jag kommer att använda mig av en komparativ metod. Genom att studera samtliga upplagor av *Svensk soldat* från 1967 till 2005 kan jag göra jämförelser över tid och analysera hur de förmedlade maskulinitetsidealen förändrats. En jämförande studies mål kan skilja sig från fall till fall och både användas för att finna skillnader och likheter men även för att inordna i grupper. Denna uppsats kommer dock framförallt att använda komparation till att finna skillnader över tid och där med fastställa

vilka maskulina ideal som förmedlades under de olika tidsperioderna. En annan viktig aspekt av komparation är att genom denna metod urskilja det generella från det unika, det vill säga finna det viktigaste eller själva essensen av ett material.²

För att kunna genomföra denna studie på ett korrekt sätt och säkerställa intersubjektiviteten så kommer uppsatsens mätbara variabler av maskulinitet att presenteras under teoriavsnittet. Även viktiga begrepp kommer att förklaras för att ge analysen och läsaren en så klar bild som möjligt av vad som menas med de abstrakta termerna som används. Genom att skapa variabler kan empiriska fenomen mätas och därmed säkerställa möjligheten att faktiskt undersöka abstrakta begrepp som till exempel maskulinitet.³

Teori

Uppsatsens analytiska ansats kommer att utgå från R.W. Connells teori om den hegemoniska maskuliniteten. Den hegemoniska maskulinitetsteorin fastställer att maskulinitet konstrueras utifrån maktstrukturer och att det är eliten i samhället, med bland annat militären, som upprättar och befäster den rådande maskuliniteten. Denna teori har spelat en viktig roll inom den relativt unga manlighetsforskningen.

Då min empiriska undersökning är indelad i två avsnitt kommer jag att använda mig av en något utvidgad teoretisk ram i den andra delen. Jag kommer här att anknyta till John Hornes teori om relationen mellan nationens ambitioner och mål och de rådande maskulina idealen. Denna utvidgning med en delvis separat teoribildning är tänkt att ge ytterligare kunskap om den förmedlade och rådande maskuliniteten inom Försvarsmakten och därmed bredda studien. Uppsatsen kommer studera maskuliniteten inom Försvarsmakten utifrån uppfattning att maskulinitet är en produkt av socialt konstruerade relationer i ett maktperspektiv.

Den hegemoniska maskuliniteten

I det tredje kapitlet i sin bok *Maskuliniteter* från 1995 försöker Connell precisera sin maskulinitetsteori. Han inleder kapitlet med att belysa problematiken med att producera en sammanhängande vetenskap om maskulinitet och att ämnet därför inte lämpar sig för

² Dahlgren Stellan & Florén Anders, *Fråga det förflutna: en introduktion till den moderna historieforskningen*, sid 180ff, Lund 1996, sid. 195-198.

³ Esaiasson Peter. Gilljam Mikael. Oscarsson Henrik. Wängnerud Lena, *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*, Stockholm 2007, sid. 61.

konventionell vetenskap. Således måste man se på maskulinitet inte som ett enskilt ämne utan som en aspekt av en större struktur där bland annat maktförhållanden spelar en central roll.⁴

Connell utgår ifrån att den hegemoniska maskuliniteten framträder som ett resultat av maktkamp mellan olika grupper av män och att den förutsätter kvinnlig underordning. Bärarna av hegemonin är oftast de mäktigaste inom näringslivet, militären och staten. Denna grupp formar en kollektiv bild av maskulinitet som resulterar i en dominerande ställning över andra former av maskulinitet. Den hegemoniska maskuliniteten är alltså inte någon statisk form av manlighet utan kan representeras av olika former av manlighetsideal under olika tider, på olika platser och i olika samhällen. Hegemonin är inte bestående utan kan brytas ner och omformas till en ny sorts maskulinitet. Hegemonibegrepp innebär att manliga grupper rangordnas i enlighet med den rådande hegemoniska maskuliniteten. I denna rangordning kommer den homosexuella gruppen ofta längst ner på listan, vilket Connell förklarar med gruppens närhet till de kvinnliga genusegenskaperna. Denna position längst ner i hierarkin leder till att homosexuella män inte bara blir diskriminerade politiskt och kulturellt utan också kan få utstå fysiskt och psykiskt våld från företrädare för den rådande hegemoniska maskuliniteten. Det är emellertid inte bara den homosexuella gruppen som blir diskriminerade och utestängda utan även män som uppvisar andra avvikande egenskaper som inte ligger i linje med den rådande maskuliniteten. Om individen eller gruppen avviker från den rådande hegemoniska maskuliniteten leder detta alltså till diskriminering och utanförskap. Connell konstaterar också att det är väldigt få män som faktiskt lever upp till den hegemoniska maskuliniteten och att merparten endast är delaktiga i upprätthållandet av den såtillvida att den möjliggör en fortsatt dominans över kvinnor och andra grupper av män.⁵

Connell presenterar alltså i sin analys av den hegemoniska maskuliniteten en situation där de styrande manliga eliterna konstruerar den hegemoniska maskuliniteten och därmed samtidigt säkerställer sin makt och dominans i samhället. Näringslivet, statsmakten och höga militärer är enligt Connell de grupper som konstruerar och upprätthåller den maskulina hegemonin. Denna konstruktion borde därmed rimligen vara extra påtagligt inom den militära organisationen, eftersom denna spelar en viktig roll i upprätthållandet av rådande samhällsstrukturer. I anslutning till denna teori utgår jag i min analys således från att maskuliniteten konstrueras och upprätthålls av eliterna i samhället, däribland militären.

⁴ Connell R. W, *Maskuliniteter*, Göteborg 2008, kap 3.

⁵ Connell, 2008, kap 3.

Nationens ambitioner och mål i relation till maskulinitetsideal

I min studie kommer jag även att knyta an till teorier om nationell identitet och manlighet. Jag kommer här att använda mig av Hornes teori om kopplingen mellan nation och manlighet. Genom att använda denna teori kan jag analysera sambandet mellan nationens målsättningar och konstruktionen av den militära maskuliniteten.

Horne har bland annat studerat maskulinitetens roll i politik och krig under nationalstaternas storhetstid 1850-1950. Där studerade han nationens och mannens utveckling i relation till varandra och hur de har skapat och omdefinierat varandra. Speciellt vad gällande applicerandet av den manliga prestige på hela nationen och vice versa. Horne visar hur armén kom att bli själva sinnesbilden av nationen, personifierad i en maskulint aggressiv organisation. Armén kom helt enkelt att bli ett uttryck för nationalstatens maskulina vilja. Teorin säger oss att statsmakten och dess armé blir maskulina reflektioner av varandra. Att maskulina incitament som prestige appliceras på staten och att statens prestige appliceras på armén. Staten och armén blir således spegelbilder av varandra. Till exempel skulle en aggressiv statsmakt konstruera en aggressiv krigsmakt medans en defensiv statsmakt skulle skapa en defensiv. Samtidigt leder denna situation till att en aggressiv statsmakt vill ha aggressiva soldater och en defensiv statsmakt vill ha defensiva soldater. Situationen där nationens ambitioner och mål avspeglar sig i de maskulina idealen kommer alltså att leda till en utveckling som kan se ut på följande sätt: en aggressiv soldat, för en aggressiv armé, för en aggressiv statsmakt.⁶ Med hjälp av Hornes teori kommer texterna i *Svensk soldat* som berör nationens ambitioner och mål att tolkas som förmedlade maskulina ideal.

Då Hornes teori bygger på material från en annan tidsperiod än den som här kommer att studeras kan vissa svårigheter med teorianvändandet uppstå. Vid första anblick kan detta verka problematiskt men då Försvarsmakten utgör en grundläggande del av den historiska nationalstaten finner jag att teorin även kan användas i det här fallet. Kopplingen mellan den förmedlade och rådande maskuliniteten och nationens ambitioner och mål blir därför ett centralt analysinstrument i analysen av texterna i *Svensk soldat*.

⁶ Horne John, *Masculinity in politics and war in the age of nation-states and world wars, 1850-1950*, i Dudink Stefan. Hagemann Karen. Tosh John. (red.), *Masculinities in politics and war: gendering modern history*, Manchester 2004, sid. 31-36.

Teoretisk sammanfattning

Uppsatsen ska utgå från det hegemoniska maskulinitetsbegreppet och dess fokus på maktrelationer mellan och inom könen, samt statsmaktens användning av maskulinitet som ett maktmedel gentemot den värnpliktige soldaten. Jag ska studera maskulinitet inom Försvarsmakten utifrån uppfattning att det gäller socialt konstruerade relationer i ett maktperspektiv. Teoribildningen inom manlighetsforskningen har i mångt och mycket kommit att handla om Connells teori om den hegemoniska maskuliniteten vilket även kommer att avspeglats i denna studie. Genom att luta mig mot Connells forskning ska det studerade materialet tolkas utifrån antagandet att det är eliterna i samhället som konstruerar och upprätthåller den hegemoniska maskuliniteten. Connells teori ska i det andra analysmomentet utvidgas med Hornes teori. Horne ställer statens och i förläggningen Försvarsmaktens ambitioner och mål i nära relation till de rådande maskulinitetsidealen. Genom att sammanföra dessa två teoribildningar ska uppsatsen undersöka förändringsprocessen av de förmedlade maskulinitetsidealen inom Försvarsmakten. Den samlade teoribildningen för min studie kommer alltså att vara dessa två som på ett bra sätt kompletterar varandra. Det finns dessutom tydliga kopplingar mellan teorierna då Hornes "statsmakt" och Connells "skapare" huvudsakligen är en och samma grupp, nämligen de styrande grupperna i samhället.

Forskningsläge

I följande avsnitt kommer det aktuella forskningsläget att presenteras både vad gäller genusforskning och studier om nationell identitet, krig och maskulinitet.

Genushistoria

Vid slutet av 1970-talet ökade intresset för genushistoria dramatiskt och då framför allt för kvinnohistoria. Kvinnohistoria hamnade dock omgående under kritik på grund av sitt tillvägagångssätt då de skar ut kvinnan ur den historiska kontexten. Snart gick det upp för kritikerna att det enbart fanns två former av kvinnohistoria, antingen "eländes" eller "framstegs"-historia.⁷ Den första fokuserade enbart på patriarkatets förtryck och hur destruktivt detta var för det kvinnliga könet. Den andra inriktningen fokuserade å andra sidan enbart på de framstående kvinnorna genom historien. Kritiken som följde gentemot de båda inriktningarna bidrog till att kvinnohistorikerna under 1980-talet till stor del gick över till vad

⁷ Hirdman Yvonne, *Vad är kvinnohistoria?* Stockholm 1993.

som kom att kallas genushistoria. Den nya inriktningen använde sig av ett nytt angreppssätt där det manliga som det kvinnliga granskas för att därigenom kunna utreda hur manligt och kvinnligt konstruerades i relation till det motsatta könet. Den nya genusforskningen använde alltså genus som ett redskap för att studera sociala konstruktioner och historiska förändringar i ett helhetsperspektiv. Fokus har legat på genusordningar och maktrelationer mellan könen och uppdelningen i manliga eller kvinnliga domäner och hur dessa värderades av samhället.⁸

Tre olika tolkningar av den sociala genusrelationen:⁹

- En sortering av sociala roller som ser annorlunda ut i olika samhällen.
- En hierarkisk maktrelation.
- En maktrelation där mannen förtrycker kvinnan.

Genushistorikerna försökte alltså analysera hur den kvinnliga underordningen fungerat rent historiskt. Utifrån detta fokuserade genushistorikerna på de strukturer och mentaliteter som låg bakom den manliga dominansen och den kvinnliga underordningen.¹⁰

Under 1990-talet skulle forskningsfältet breddas ytterligare med ännu en subdisciplin. Den nya inriktning kom att fokusera på mannen och manlighet och kom att benämnas som manlighetsforskning. Kvinnoforskningens fokus på enbart det kvinnliga kom som sagt under hård kritik för sin söndersmulning och styckning av historien, något som medförde en förlorad historisk kontext. När sedan genusforskningen växte fram tog man åt sig kritiken och insåg relevansen av att se det kvinnliga könet i relation till det manliga för att på så vis komma fram till en förklaringsmodell. Manlighetsforskningen kom dock att röra sig bort från kvinnohistoriens och genushistoriens strukturalistiska maktordningsparadigm och kom istället att huvudsakligen applicera ett aktörsperspektiv på forskningen.

Manlighetsforskning

Connells hegemoniska maskulinitetsteori kom att bli stilbildande under 1990-talets då han sökte svaren genom att titta på manlighetsidealens koppling till praxis. Tillvägagångssättet kom att bli ledande inom manlighetsforskningen och dess syn på genusperspektivet. De problemområden som existerar inom manlighetsforskningen gäller synen på relationen mellan könsideal och individen, vilket har fört med sig att forskningen till viss del har delats upp i två

⁸ Rydström Jens & Tjeder David, *Kvinnor män och alla andra: En svensk genushistoria*, Lund 2009, sid. 11.

⁹ Dahlgren & Florén, 1996, sid. 128ff.

¹⁰ Rydström & Tjeder, 2009, sid. 11ff.

läger. De som fokuserar på manlighetsidealen befinner sig på en ideologisk, diskursiv eller normativ nivå medan den andra gruppen studerar manlighet som beteende och hur dessa konkret existerar.¹¹

Till skillnad från Connell menar Gail Bederman att manlighet hela tiden är föränderlig och motsägelsefull och att förändringarna oftast beror på situationen. Bederman framhåller att såväl kvinnligt som manligt är en historisk och ideologisk process som skapar och indelar individer som antingen män eller kvinnor. Hon menar inte att manlighet är statisk utan att individen själv kan omvandla sin manlighet i relation till de tidigare fastlagda ideologierna. Bederman anser att manligt och kvinnligt skapas och verkar utifrån klass, ras och genus.¹²

Claes Ekenstam är en annan forskare som har lagt ner energi på att utröna vad manlighet och maskulinitet egentligen är. Han menar att manlighet många gånger är så intrikat att man inte enbart kan koppla det till genus utan istället måste se till andra variabler. Dessa variabler kan till exempel vara klass och ålder samt ras och sexuell läggning. Vidare betonar Ekenstam att även om det i varje samhälle finns en hegemonisk maskulinitet så finns det även andra rivaliserande mansideal. Dessa må vara underordnad men utgör likväl en form av maskulinitet. Han håller däremot med Connell när det kommer till hierarkiseringen mellan olika slags manligheter som gör att många män känner sig maktlösa i förhållande till de mer inflytelserika grupperna. Ekenstam menar att manlighet inte är en given idealtyp begränsad av tidpunkt och specifika sammanhang utan att det är ett skiftande kluster av tillskrivna egenskaper.¹³

Nationen som förmedlare av maskulinitetsideal

Utöver Hornes forskning så finns det även annan forskning om sambandet mellan nationell identitet och de rådande maskulinitetsidealen.

I sin studie av den amerikanska frontsoldaten i Vietnamkriget från 1999 visar historikern Sanimir Resic hur maskulinitetsidealen förändrades under krigets gång. Han visar på hur soldaternas romantiserade uppfattning om krig och manlighet plötsligt förändrades efter den inledande stridskontakten, vilken ledde till att idén om krigshedern omvärderades och att soldaterna kom till uppfattningen att kriget saknar heder. Detta ledde till en upplevd skam över den förlorade eller ouppnåeliga hedern samt att de patriotiska och nationalistiska

¹¹ Marklund Andreas, 2000, *Gossen & husbonden: ideal, individer och äktenskap i 1700-talets Sverige*, sid. 178.

¹² Bederman Gail, *Manliness and civilization: A Cultural History of Gender and Race in the United States, 1880-1917*, Chicago 1995, sid. 6-10.

¹³ Ekenstam Claes, *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*, Stockholm 2006, sid. 39,41,44.

värderingarna avtog i takt med krigets fortlöpande. Även det uppfattade sveket från samhällets sida kom att påverka synen på kriget bland de amerikanska frontsoldaterna. De politiska och samhälliga förändringarna i USA inverkade på soldaternas moral och på deras uppfattning om krigshedern och deras egen maskulinitet. I kölvattnet av det upplevda sveket från hemmafronten utvecklades en annan form av motivering för den fortsatta striden. Istället för de traditionella hedersrelaterade målsättningen trädde lojaliteten till gruppen och kamraterna in. En annan viktig punkt som Resic pekar på är frontsoldaternas syn på krigsmotståndare och de som flyr från inkallelse. Dessa individer ses som fegisar och avmaskuliniseras i soldaternas ögon. Denna utveckling vidgade avståndet mellan det civila samhället och krigaren ännu mer eftersom soldaten nu fick ett självupplevt monopol på maskulinitet.¹⁴

S. O. Rose har bland annat studerat hur den hegemoniska maskuliniteten skapades i det brittiska samhället under andra världskriget genom att analysera de föreställningar om manlighet som fanns i samhället. Som källmaterial använde hon framförallt olika mediala forum så som rekryteringsplanscher och krigstidsreklam men även populärlitteratur och radiopresentationer. Hon studerar alltså skapandet av den hegemoniska maskuliniteten genom att analysera olika bilder av soldaten som framträdde, allt från ”anti-hjälten” från perioden före första världskriget till den ”frontsoldatsmaskulinitet” som gjorde sig gällande under andra världskriget. Rose undersöker även hur dessa maskulina ideal skapades i motsats till den nazistiska hypermaskuliniteten och till de avmaskuliniserade grupperna i samhället, så som gamla män och pacifister. Den gode medborgarens maskulinitet (hegemoniska maskuliniteten) kom att byggas på en blandning av över- och medelklassmaskulinitet som även kom att tilltala arbetarklassen. Denna konstruktion kom i sin tur att resultera i att den gode medborgaren och det maskulina idealet blev spegelbilder av varandra. En annan sak som Rose belyser är hur kriget och dess soldatideal gav den hegemoniska maskuliniteten sådan styrka att den kunde inbegripa även mjuka och kvinnliga attribut, eftersom kriget och uniformen skapade en situation där den rådande manligheten inte kunde ifrågasättas.¹⁵

Karen Hagemann har studerat hjältedödens roll i det tyska samhället under 1800-talet. I en artikel från 2004 visar hon hur hjälten sågs som den manligaste av män och hur kulten av hjälten och hjältedöden kom att påverka det tyska samhällets maskulinitetsuppfattning. Tron

¹⁴ Resic Sanimir, *American warriors in Vietnam: Warrior Values and the Myth of the War Experience During the Vietnam War, 1965-1973*, Malmö 1999, sid. 243-247.

¹⁵ Rose S.O, *Temperat heroes: concepts of masculinity in Second World War Britain*, i Dudink m.fl., 2004, sid. 177-192.

på hjältedöden för nationen kom att bli grundläggande i det hjältefixerade Tyskland, en föreställning som grundlades under Preussens frihetskrig mot Frankrike 1813-1815. Hagemann påpekar dock att uppfattningen om hjältedöden för nationen/staten är betydligt äldre och fanns redan i antikens grekiska och romerska stadsrepubliker. Hon visar också på att ord som heder, styrka, hjältemod, lojalitet och mod var viktiga ledord i hjälte och hjältedödskulten under 1800-talet och därmed viktiga för dess upprätthållande.¹⁶

Begreppsdefinition och operationalisering av maskulinitetsideal

För att kunna genomföra denna studie blir det viktigt att på ett tidigt stadium definiera de abstrakta begrepp som kommer att användas för att ge klarhet och entydighet åt analysen och läsaren.

Maskulin: *Egenskaper som många människor tycker är typiska för män.*¹⁷

Ideal: *Något önskvärt, förebildligt och ofta också ouppnåeligt. Ordet kan i vardagsspråket användas även om något konkret eller verkligt, men i teoretiska sammanhang avses vanligen något ouppnåeligt, icke fullt förverkligat.*¹⁸

Maskulinitetsideal: *Önskvärda egenskaper som är typiska för män.*¹⁹

För att praktiskt kunna genomföra en studie av detta slag är det viktigt att presentera vilka faktiska variabler som ska studeras. Jag kommer att fokusera på fem olika variabler och därtill kopplade föreställningar och ideal till maskulinitet och analysera hur dessa framställs i *Svensk soldat*. Dessa fem är *lydnad, krigsmannen, personligt uppträdande, nationella symboler* och slutligen *inledning/totalförsvaret/svensk säkerhetspolitik*. Med utgångspunkt från dessa variabler kommer jag att försöka ge en bild av den förmedlade maskuliniteten inom Försvarsmakten. Nedan följer en närmare presentation av de fem variablerna.

Lydnad som variabel av maskulinitetsideal

Genom att studera hur lydnad förmedlades och upprätthölls mellan 1967 och 2005 ska jag analysera lydnad som ett maskulinitetsideal. Lydnad och disciplin utgör själva grundbulten i

¹⁶ Hagemann Karen, *German heroes: the cult of the death for the fatherland in nineteenth-century Germany*, i Dudink m.fl., 2004, sid. 116-124.

¹⁷ Nationalencyklopedin, 2011. *Maskulin*.

¹⁸ Nationalencyklopedin, 2011. *Ideal*.

¹⁹ Egen benämning utifrån *Maskulin* och *Ideal*.

den militära organisationen och är därför ett viktigt ideal att studera.²⁰ En förändring från strikt lydnad till en uppluckrad kommer att tolkas som en förändring av det maskulina soldatidealet, från en soldat som enbart blint ska lyda till en soldat som anses kapabel att avgöra saker på egen hand.

Krigsmannen som variabel av maskulinitetsideal

Ytterligare en maskulinitetsvariabel som ska studeras är framställandet av *krigsmannen* som är ett återkommande tema i de olika upplagorna av *Svensk soldat*. Under rubriken *krigsmannen* presenteras en rad olika ledord för den enskilde soldaten som på ett konkret sätt förklarar vad som förväntas av den individuella soldaten. Dessa ledord ger läsaren, alltså soldaten, en tydlig bild av vad som är viktigt inom Försvarsmakten och förmedlar därmed en bild av hur soldaten bör vara. Ledorden innehåller både krigiska uppmaningar och maskulina uttryck. De ska studeras närmare för att undersöka eventuell förändring och hur de har prioriterats i relation till varandra för att se hur de maskulina idealen som förmedlas har förändrats över tid.

Personligt uppträdande som variabel av maskulinitetsideal

Under stycket *Personligt uppträdande* förmedlar Försvarsmakten sin bild av hur den individuella soldaten ska uppträda både civilt och militärt. Ledord presenteras till en början också under denna rubrik men övergår sedan till mer flytande text i de senare upplagorna. *Personligt uppträdande* ska studeras då de ledord och uppmaningar som presenteras inte enbart är regler utan även direkt förmedlade maskulina ideal. Genom att studera dessa ledord och texter kan en möjlig förändring skönjas av de förmedlade maskulinitetsidealerna utifrån det personliga uppträdandet.

Nationella symboler som variabel av maskulinitetsideal

Användandet av nationella symboler kommer att studeras eftersom nationalism som maskulint ideal breddar bilden av den förmedlade maskuliniteten. Jag kommer här att analysera användandet och förmedlandet av nationalism som ett maskulint ideal. Detta kommer att studeras eftersom nationalismen på många sätt kan anses vara en förutsättning för att soldaten skall offra sitt liv för nationen. Påtagliga nationella symboler som kungaporträtt och svenska flaggan kommer att tolkas som en förmedling av nationalism.

²⁰ Borell Klas, *Disciplinära strategier: en historiesociologisk studie av det professionella militärdisciplinära tänkesättet, 1901-1978*, Stockholm 1989, sid. 10-11.

Inledning/totalförsvaret/svensk säkerhets politik som variabel av maskulinitetsideal

Genom att studera framställandet av nationens ambitioner och mål utifrån Hornes teoretiska perspektiv ska jag i denna delanalys studera en utveckling där nationens ambitioner och mål påverkar den rådande maskuliniteten. Genom att studera nationens politiska och militära mål kan vi få inblick i de maskulina ideal som råder och hur dessa har förändrats över tid. Nationens ambitioner och de rådande maskulina idealen hänger alltså samman och förändras i relation till varandra.

Empiri

Empirin som ligger till grund för denna uppsats kommer att bestå av Försvarmaktens eget material, då framförallt soldatmanualen *Svensk soldat* som utgavs första gången 1967 och som sedan kommit att uppdateras och revideras i samband med skiften i utbildningsplaner och andra strukturella förändringar inom Försvarmakten. Soldatmanualen *Svensk soldat* är huvudsakligen ett referat ur TjRK (Tjänstereglementet) och är speciellt inriktad för den värnpliktige soldatens behov. TjRK är ett övergripande dokument för all personal inom Försvarmakten såväl civil som militär och är dessutom det styrande dokumentet för organisationens riktlinjer och mål. Utöver utdragen från TjRK som presenteras i *Svensk soldat* så finns även texter gällande det utrikes- och säkerhetspolitiska läget som presenteras i varierande grad från utgåva till utgåva. Det handlar här om informativa texter utan direkt koppling till TjRK. Eftersom *Svensk soldat* är ett utdrag ur ett mer detaljerat dokument kan en analys av detta material verka något överflödigt då man istället borde analysera grunddokumentet. Men då uppsatsens syfte är att undersöka de maskulina idealen inom Försvarmakten så är det mer fruktbart och relevant att undersöka soldatmanualen, som är riktat direkt till den enskilde soldaten.

Den kanske tydligaste kunskapsförändringen i *Svensk soldat* är skiftet från det tidigare invasionsförsvaret till det nu rådande insatsförsvaret. De revideringar och uppdateringar som *Svensk soldat* har genomgått är alltså en följd av förändringar i TjRK. Förändringar i TjRK är i sin tur till stor del ett resultat av de olika försvarsbeslut som har anlagts på Krigsmakten och sedan Försvarmakten. Dessa försvarsbeslut har tillkommit i reaktion på det ständigt förändrade utrikespolitiska läget. Försvarsbesluten 1948 och 1958 tillkom efter nya politiska oroligheter på den europeiska kontinenten och i världen. Pragkuppen 1948, Koreakriget 1950-53 och Ungernrevolten 1956 fick krigsmakten att behålla ett utökat försvar med nya

satsningar på flyg och pansar-stridskrafter. Försvarsbeslutet 1958 innebar att det svenska försvaret huvudsakligen skulle organiseras med hänsyn till ekonomiska direktiv snarare än efter en säkerhetspolitisk analys. I och med försvarsbesluten 1968 och 1972 uppkom obalans mellan de ekonomiska anslagen och de uppgifter som det svenska försvaret skulle tillhandahålla. Armén förblev till sin omfattning orörd på grund av landets geografi men den ekonomiska situationen på förbanden blev lidande och repetitionsövningar samt uppdatering och utveckling av materiel ställdes in. Försvarsbesluten 1977 och 1982 innebar att Sverige kom att ha en omfattande militärorganisation men med föråldrat materiell i relation till omvärlden. I takt med en allt mer ansträngd ekonomin och ett försvar i desperat behov av modernisering fanns det ingen annan utväg än att skära ner på de militära förbanden, vilket också blev fallet med försvarsbesluten 1996 och 2000.²¹

Begränsning

Empirin kommer uteslutande att bygga på Försvarsmaktens tryckta material vilket gör att de värnpliktigas uppfattningar om maskuliniteten inte kommer att beröras. På grund av uppsatsens begränsade omfång har jag alltså valt att enbart bygga min undersökning på soldatmanualen *Svensk soldat*. Detta är dock ej ett problem då mitt syfte är att studera den förmedlade maskuliniteten, vilken förmodligen kommer att ha sin mest konkreta form i dessa soldatmanualer.

²¹ Ericson Lars, *Svensk militärmakt: Strategi och operationer i svensk militärhistoria under 1500 år*, Stockholm 2003, sid. 198ff.

Historisk Bakgrund

Militär utveckling

Allt sedan beslutet om allmän värnplikt 1901 har den svenska manliga ungdomen fått grundläggande militär utbildning i syfte att hedra sin medborgerliga plikt.²² Uppfattning om mannens plikt att med vapen i hand försvara sin stat och dess medborgare går tillbaka till kölvattnet av den franska revolutionen och dess instiftade av *levée en masse*. Där skulle den manliga befolkningen fullgöra sin medborgerliga plikt som staten och nationens försvarare.²³ Införandet av den svenska värnplikten blev en logisk följd av det utrikespolitiska hotet, då kontinentalarméernas storlek kraftigt expanderades genom tillförseln av värnpliktiga. Upprustning och expansiv utrikespolitik från både Tsarrysland och det kejsarliga Tyskland placerade det svenska riket i ett besvärligt läge, vilket inte gjordes bättre av den problematiska unionen med Norge fram till 1905.²⁴ Behovet av en utökad krigsmakt gjorde sig gällande med första världskrigets utbrott 1914, då krig kom att utkämpas av kontinentalmakternas jättelika värnpliktsarméer.²⁵ Men efter kriget kom den svenska militärmakten i och med försvarsbeslutet 1925 att kraftigt reduceras. Det avtagande hotet från Tyskland och Ryssland samt en förhoppning om en fredligare värld genom Nationernas förbund ledde till kraftiga nedskärningar i krigsorganisationen.²⁶ Snart skulle dock nya oroligheter på kontinenten leda till återupprustning.²⁷ När sedan Kalla kriget tog greppet om Europa kom det svenska försvaret att möta en ny hotbild.

Utav alla de nerläggningar och bantningsprogram som Försvarsmakten genomgick under andra halvan av 1900-talet så var det försvarsbeslutet 1995 som kom att betyda mest för den svenska värnplikten. 1995 års beslut innebar att den kvinnliga värnplikten möjliggjordes på samma villkor som för männen och ändrade därmed den militära strukturen i grunden.²⁸ Även om de första kvinnorna redan 1980 hade utbildats inom försvarsmakten så skulle det dröja ytterligare nio år innan kvinnor fick tillgång till samtliga militära yrkesområden.²⁹ Trots att den kvinnliga revolutionen inom Försvarsmakten fick djupgående strukturella förändringar

²² Borell, 1989, sid. 29.

²³ Doyle William, *The French Revolution: A very short introduction*, Oxford 2001, sid. 71-72.

²⁴ Ericson, 2003, sid. 168-174.

²⁵ Belfrage Bengt, *Vanvettet på västfronten: Ur kapten Carl Belfrages dagbok 1915-1918*, Hallstavik 2001, sid. 11.

²⁶ Ericson, 2003, sid. 183.

²⁷ Ericson, 2003, sid. 183-188.

²⁸ Wollinger Susanne, *Mannen i ledet: takt och otakt i värnpliktens skugga*, Stockholm 2000, sid. 14.

²⁹ Wollinger, 2000, sid. 14.

kom ändå övergången från invasionsförsvar till insatsförsvar att bli den organisatoriskt största förändringen. Försvarsreform inleddes 1999 med propositionerna ”Förändrad omvärld omdanad försvar” samt ”Det nya försvaret” och utvecklingen fortlöpte sedan med ”Vårt framtida försvar” 2004.³⁰ Reformen var ett försök att möta de nya krav som en förändrad omvärld ställde på det svenska försvaret. Då en storskalig invasion av Sveriges territorium ansågs avlägset fanns det heller inte samma behov av ett territorialförsvar. Resultatet av propositionerna blev ett modernt, flexibelt och rörligt insatsförsvar baserat på allmän totalförsvarsplikt. Insatsförsvarets nya krav kom att påverka både Försvarsmaktens omfattning och dess strukturer och ledde till förändringar även i grundorganisationens storlek, personalbehovet och utbildning. Den huvudsakliga skillnaden efter Försvarsmaktens reformation skulle dock bli att de militära förbanden kunde användas för såväl territoriellt försvar som för internationella insatser.³¹

³⁰ Regeringens Proposition 1999/2000:30, *Det nya försvaret*, Regeringens proposition 2004/05:5, *Vårt framtida försvar*.

³¹ Försvarsmakten Högkvarteret, *Perspektivplaneringens årsrapport för 2005(BU 06/SR – Del II)*, sid. 3-6.

Soldatideal i *svensk soldat* – en analys

Analysavsnittet kommer att vara indelad i två analysmoment. Det första momentet är uppdelat i fyra delanalyser som behandlar soldatregler, förordningar och nationalism. Det andra analysmomentet utgörs av en delanalys av nationens ambitioner och hur de påverkar de maskulina idealen. Här kommer jag att anknyta till Hornes ovan presenterade teoribildning.

Förmedlade maskulinitetsideal

I det första analysmomentets fyra delanalyser kommer jag att undersöka lydnad, krigsmannens ledord, personligt uppträdande och nationella symboler i syfte att utröna en möjlig förändring av de förmedlade maskulinitetsidealerna inom Försvarmakten.

Lydnad

Den militära apparaten som Försvarmakten representerar kommer alltid att vara i behov av lydnad för att upprätthålla sin hierarkiska karaktär. Utan en tydlig fokusering på behovet och nödvändigheten av tydliga befälsstrukturer kan den moderna armén inte fungera på ett effektivt sätt. Då detta behov berör hela organisationen (från överbefälhavaren ner till den värnpliktige soldaten) utgör lydnad/disciplin den huvudsakliga komponenten i denna hierarkiska organisation. Utan en solid grund av klara befälsstrukturer och en miljö där orders och kommandon efterföljs kan inte en organisation som Försvarmakten vara effektiv i sin primära sysselsättning, försvaret av Sveriges territoriella gränser. Även om Försvarmaktens uppgifter har förändrats något så har den alltid och kommer alltid ha krig som sin primära sysselsättning.³² En statlig organisation med uppgift att försvara landet samt avstyra väpnade konflikter i omvärlden kan aldrig vara något annat än en organisation för och av krig. Eftersom den huvudsakliga uppgiften inte har förändrats nämnvärt måste man ta för givet att lydnad/disciplin är lika viktiga komponenter 1967 som 2005. På grund av lydnad/disciplinaspektens viktiga roll inom Försvarmakten vill jag i denna delanalys försöka se om det finns någon skillnad över tid och vilken roll lydnad har spelat som maskulint ideal mellan 1967 och 2005.

³² Försvarmakten Högkvarteret, *Perspektivplaneringens årsrapport för 2005 (BU 06/SR – Del II)*, sid. 3.

I samtliga upplagor av *Svensk soldat* mellan 1967 och 2005 diskuteras lydadsplikten övergripande men på ett mycket informativt sätt. I dessa informativa texter introduceras soldaten i lydadsplikten, dess vikt, betydelse och påföljder av olydnad. Texterna som tar upp lydningen omfattar ungefär en sidas text per upplaga och har liknande innehåll. När man tittar på hur lydning framställs i *Svensk soldat* finner man de tidiga upplagorna tydliga och konkreta.³³ 1967 och 1975 års upplagor har en väldigt detaljerad och konkret förklaringsmodell där det tydligt påvisas att soldaten kommer att bestraffas om han begår lydadsbrott, anstiftar eller medverkar till sådant.³⁴ I 1967 och 1975 års upplagor framhålls därtill att krigsmannen ska lyda förmans order och de ordningsföreskrifter som denne förmedlar.³⁵ 1981 års upplaga har i stort sätt samma framtoning som 1967 och 1975 både vad gäller lydning och straffansvaret.³⁶ En viktig förändring inträffar 1983 då man visserligen liksom tidigare betonar straffansvaret men samtidigt markerar att det kan förekomma undantag från lydadsregeln, vilket indikerar på en radikal förändring. För första gången anges nämligen att order inte skall efterföljas då de bryter mot svensk lag eller folkrätten.³⁷ Till 1994 års upplaga ändrar man dessutom förklaringsmodell, och istället för en uppräknning av vad soldaten skall göra använder man sig av en vädjande framtoning. 1994 års upplaga formulerar detta på följande sätt:

På grund av den militära tjänstgöringens natur är det viktigt att disciplinen är god. Det innebär bl.a. att en underlydande varken får invända mot sin förmans rätt att ge order eller att ifrågasätta om ordern är riktig. Han får t ex inte vägra en order, även om det är tveksamt om den rör tjänsten.³⁸

Den förklarande presentationen av lydningen blir än tydligare i 2005 års upplaga där det läggs fram konkreta situationer då det krävs klara befälsstrukturer som inte får ifrågasättas. Vid till exempel operationskirurgi, brandsläckning eller trafikdirigering framhävs de klara befälsstrukturerna som extra viktiga.³⁹ Vidare framhålls att:

Men den ovillkorliga lydningen handlar inte om så kallad blind lydning. Lydadsplikten är huvudsakligen begränsad till order rörande tjänsten. Om det är uppenbart att en order inte alls rör tjänsten, kan det inte bli fråga om en disciplinförseelse....”samt – ”lydning innebär att du utför givna order även i de situationer där du själv kanske tycker man borde göra på ett annat

³³ Svensk soldat 1967, sid. 94-95.

³⁴ Svensk soldat 1967, sid. 95.

³⁵ Svensk soldat 1967, sid. 94.

³⁶ Svensk soldat 1981, sid. 92.

³⁷ Svensk soldat 1983, sid. 93.

³⁸ Svensk soldat 1994, sid. 151.

³⁹ Svensk soldat 2005, sid. 89.

sätt. Du gör det bland annat för att du litar på din chefs förmåga samt för att du annars kan äventyra dina kamraters liv.⁴⁰

Den subtila förändringen av lydnessaspekten som vi ser i 1983 års upplaga kan verka obetydlig men att plötsligt ge soldaten individuellt ansvar att ifrågasätta order är något nytt. Denna möjlighet nämns överhuvudtaget inte i de tidiga upplagorna av *Svensk soldat* från 1967, 1975 och 1981. Att soldaten 1983 anses fullt kapabel att bedöma om en order är felaktig eller ej innebär alltså att det har skett en klar förändring sedan 1967. Förändringen är anmärkningsvärd och representerar en ny syn på soldatens individuella förmåga, åtminstone rent retoriskt. Den mest anmärkningsvärda skillnaden återfinns dock i 2005 års upplaga där en serie lydnessexempel presenteras. Det anmärkningsvärda är att inget av exemplen har med Försvarsmaktens huvudsakliga uppgift att göra utan det är operationskirurgi, brandsläckning och trafikdirigering som anges som exempel och krigssituationer nämns över huvudtaget inte. Försvarsmaktens huvudsakliga uppgift används alltså inte som ett av huvudargumenten för upprätthållandet av lydnad och disciplin. Istället är det civila uppgifter som kirurgi och brandsläckning som utgör de viktigaste kriterierna för en fortsatt lydnessplikt inom Försvarsmakten 2005. Det framstår som än mer anmärkningsvärt när man ställer dessa argument i relation till Försvarsmaktens nya roll som en slagkraftigare aktör på den internationella scenen.⁴¹

Som tidigare nämnts utgör lydnessaspekten grunden för hela den militära apparaten och det är då självklart att kravet på lydnad förblir centralt. Det individuella straffansvaret inom Försvarsmakten kommer säkerligen att bestå och därmed också vikten av lydnad och disciplin men det intressanta blir hur organisationen upprätthåller denna viktiga institution. Som vi har sett finns det klara skillnader mellan hur man framställer lydnad i 1967 respektive 2005 års manual. De tidiga upplagornas tydliga fokus på lydnad utan invändningar kan tolkas som ett uttryck för en hierarkisk modell där klara befälsstrukturer ansågs vara viktigt och eftersträvanvärt. Detta synsätt har sedan 1983 ersatts av en annan modell som innebär en något mildare inställning till lydnessplikten samtidigt som delar av ansvar överfördes till den enskilde soldaten, som nu alltså ansågs vara kapabel att utskilja om en order var rätt eller fel. I 2005 års upplaga av *Svensk soldat* ser vi att lydnessen undermineras ännu mer genom att formuleras i form av en vädjan ton och med hjälp av exempel som inte har med Försvarsmaktens primära uppgift att göra.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Svensk soldat 2005, sid. 16.

Denna utveckling från en tydlig fokusering på lydnad till en mer resonerande och vädjande framställning kan vi här kalla för en individualisering av ansvaret. Den enskilde soldaten anses alltså 2005 fullt kapabel att förstå behovet av lydnad och att själv ta ansvar och lydnaden beskrivs därför inte längre i termer av tvång och plikt. Detta reflekterar en förändring av de maskulinitetsideal som förmedlas inom Försvarsmaktens. Om fokuset på lydnad lättas inom den militära organisationen så minskar även vikten av lydnad som ett maskulint ideal. Genom att minska fokuset på lydnad och föra över individuellt ansvar på soldaten så förändras maskulinitetsidealet på denna punkt från 1967 till 2005. Det förmedlade auktoritära lydnadsidealet har uppgivits till förmån för ett maskulinitetsideal med fokus på självständigt ansvarstagande. Enligt Connell skulle denna utveckling vara en produkt av en diskursiv kamp i de övre delarna i samhället där bland annat militären har en framträdande roll. Genom Connells teori kan vi konstatera att det har skett en radikal förändring av maskulinitetsidealet i Sverige under den undersökta perioden.⁴²

Krigsmannen

De olika upplagorna av *Svensk soldat* innehåller alla ett avsnitt om krigsmannens uppgifter, formulerade i ett antal konkreta ledord. Dessa ledord tjänar som riktlinjer för individen i dennes nya roll som soldat. Ledorden presenteras 1975-2005 under tydliga rubriker i form av korta förklarande texter. Här ett exempel från 1981 års upplaga:

Lös uppgiften. Varje mans insats har betydelse för förbandets möjligheter att lösa sin uppgift. Kamrater måste kunna lita på att var och en kan sitt jobb och att ingen sviker i det avgörande ögonblicket....⁴³

I 1967 års upplaga presenterades däremot ledorden utan förklarande texter.⁴⁴ Här anges följande egenskaper och förhållningssätt:

- Lydnad
- Pliktkänsla
- Mod
- Viljekraft
- Uthållighet
- Gott kamratskap
- Lös uppgiften

⁴² Connell, 2008, sid. 115.

⁴³ Svensk soldat 1981, sid. 89.

⁴⁴ Svensk soldat 1967, sid. 93.

- Handla självständigt
- Håll reda på läget och avdelningens uppgift
- Uppträd alltid så att ditt egna, ditt förbands och Försvarens anseende stärks och så vidare.

Dessa ledord ger en konkret uppfattning av vad som är viktigt inom Försvarens anseende och de anger på ett sådant tydligt sätt vad som anses som viktigast för soldaten. Jag ska i denna delanalys titta närmare på dessa ledord och hur de prioriterades i relation till varandra från upplaga till upplaga. Syftet är att analysera hur bilden av den gode soldaten och de maskulina ideal som förmedlas utifrån dessa ledord kommunicerades och förändrades.

1967 års ledord var som nämnts ideal som lydnad, plikt-känsla, mod, viljekraft, kamratskap, fokus på uppgiften och Försvarens anseende. Detta kan jämföras med upplagan från 1975 då följande ledord anges: ”lösa uppgiften”, ”handla självständigt”, ”rätt tid rätt utrustning”, ”håll reda på läget och avdelningens uppgift”, ”försvarens anseende”, ”gott kamratskap” samt ”lydnad och plikt-känsla”.⁴⁵ I 1975 års upplaga har man alltså tagit bort ledord som ”mod” och ”viljekraft” och gett egenskaper som ”lydnad och plikt-känsla” en mindre framträdande ställning genom att sätta dem efter ”lösa uppgiften” till skillnad från 1967 då de presenterades före.⁴⁶ Även i 1981 års upplaga sätts ”lösa uppgiften” som nummer ett på listan följt av ”lydnad och plikt-känsla” som nummer två.⁴⁷ I 1983 års upplaga sker en stor förändring genom att lydnaden tagits bort helt och hållet.⁴⁸ ”Lydnad” förekommer inte heller i 1994 eller 2005 års upplagor.

Detta visar att en stor förändring inträffat mellan 1967 och 1983. Lydnaden som gavs en så central ställning i 1967 års upplaga har alltså fullständigt försvunnit i upplagorna från 1983 och framåt. Men redan 1975 kan man se en minskad fokusering på lydnadsaspekten genom att ”lösa uppgiften” placerades som nummer ett. Även om ”lydnad” finns kvar till 1983 års upplaga så skiftas alltså fokus redan 1975 till följande ledord: ”lösa uppgiften”, ”handla självständigt”, ”rätt tid rätt utrustning”, ”håll reda på läget och avdelningens uppgift” samt ”försvarens anseende”. När man studerar de olika utgåvorna av *Svensk soldat* finner man alltså att egenskaper som ”lydnad och plikt-känsla” försvinner mer och mer för att slutligen helt försvinna. *Svensk soldat* från 1967 har ”lydnad och plikt-känsla” först, medan

⁴⁵ Svensk soldat 1975, sid. 93.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Svensk soldat 1981, sid. 89.

⁴⁸ Svensk soldat 1983, sid. 94.

1994 års upplaga har ”lös uppgiften” och ”handla självständigt” i främsta rummet.⁴⁹ Det minskade betoningen på ”lydnad” märks också i 1981 års upplaga, där ”lydnad” sätts som nummer två efter ”lös uppgiften”.⁵⁰ 1967 års upplaga innehåller förutom ”lydnad och plikt känsla” även ”mod”, ”viljekraft och uthållighet” samt ”gott kamratskap”. ”Gott kamratskap” är det enda ledord som förbli konstant genom samtliga upplagor av *Svensk soldat*. ”Gott kamratskap” framstår därmed som det enda ledord som finns med i samtliga upplagor av *Svensk soldat* under den undersökningsperioden.⁵¹

Krigsmannens ledord har som sagt förändrats i de olika upplagorna av *Svensk soldat* men det är framförallt 1967 års upplaga som skiljer sig från efterföljarna. Som jag har visat kvarstår lydnaden fram till 1983 men finns inte med i någon av de efterföljande upplagorna.

Det studerade materialet uppvisar alltså tydliga brytpunkter 1975 och 1983. Skillnaden mellan 1967 års upplaga med dess ledord som ”vilja”, ”mod” etc. skiljer sig ganska radikalt från 1975 års upplaga där enbart ”lydnad” finns kvar. Den andra brytpunkten kommer 1983 då även ”lydnad” tagits bort. Men annars följer 1983 års upplaga 1975 års ganska väl.

Genom att studera dessa ledord och hur de har förändrats över tid kan vissa slutsatser dras. Precis som i föregående delanalys ser vi ett skifte i 1983 års upplaga då ledordet ”lydnad” togs bort. Ser vi till de övriga ledorden är det däremot inte någon större skillnad mellan 1975 års upplaga och den 2005. Dock kan vi se att vissa ledord som fastställdes 1975 indikerar på vad vi i föregående delanalys kallade en individualisering av ansvaret. Ledord som ”lösa uppgiften” och ”handla självständigt” betonar det individuella ansvaret. Dessa två ledord var dock även med i 1967 års upplaga, vilket tyder på att individuellt ansvarstagande varit viktigt under hela perioden. Därför blir det svårt att fastställa någon tydlig förändringsprocess över tid av de förmedlade maskulinitetsidealerna förutom den successiva nedtoningen av lydnadsaspekten som vi diskuterade i föregående delanalys. I denna delanalys kan vi alltså fastställa att även ledorden ”mod” och ”viljekraft” försvann med 1983 års utgåva. Borttagandet av ledord som så tydligt representerar traditionella maskulina ideal är kanske det tydligaste exemplet på en förändring av de av Försvarmaktens förmedlade maskulinitetsidealerna.

⁴⁹ Svensk soldat 1994, sid. 108.

⁵⁰ Svensk soldat 1981, sid. 89.

⁵¹ Svensk soldat 1967, 1975, 1981, 1983, 1994, 2005.

Personligt uppträdande

Jag har i de två tidigare delanalyserna studerat de maskulina idealen som kan kopplas till lydnad och krigsmannen ledord. Dessa två delanalyser relaterar huvudsakligen till den militära uppgiften. I denna delanalys ska jag istället studera soldatens relation till det civila samhället för att på så vis bredda analysen. Detta görs genom en analys av de delar i *Svensk soldat* som återfinns under rubriken personligt uppträdande och som går att finna i varierande grad från upplaga till upplaga.

Efter 1975 skedde en ökad fokusering på soldaten som Försvarsmaktens ansikte utåt mot det civila samhället. Även om detta var underförstått även tidigare⁵² så var det först 1975 som ledordet ”försvarsmaktens anseende” dök upp. Att soldaten skulle ses som ansvarig för Försvarsmaktens anseende i det civila samhället visar på en intressant förändring och ett uttryck för att militärlivet inte längre betraktas som en värld för sig, höjd över all kritik .

När man tittar på 1967 och 1975 års upplagor av *Svensk soldat* finner man en detaljerad och konkret samling förhållningsregler för krigsmannens personliga uppträdande.⁵³ Här anges följande:

- Uppträd med god hållning!
- Håll inte händerna i fickan!
- Stå inte och ”häng” i gathörn!
- Var artig, inte minst mot kvinnor och gamla!

Dessa regler kom från 1981 att framställas i en mjukare och mindre strikt och samtidigt med vardaglig form.⁵⁴ Uniformens vårdande och soldatens uppträdande tillmäts stor vikt fram till 1981.⁵⁵ Den stora förändringen kommer 1983 då enbart reglerna för uniformens bärande och uniformsrelaterade frågor presenteras men inget nämns om soldatens personliga uppträdande.⁵⁶ Detta innebär att det personliga uppträdandet tagits bort och att enbart regler för hur uniformen ska bäras kvarstår. På samma sätt är det i upplagorna från 1994 och 2005. I 1994 och 2005 års upplagor har dessutom reglerna för personligt uppträdande tagits bort.⁵⁷

⁵² I 1967 års upplaga av *Svensk soldat* påtalas krigsmannens ansvar i förmedlandet och upprätthållandet av Krigsmaktens anseende genom sitt personliga uppträdande. *Svensk soldat* 1967, sid. 96.

⁵³ *Svensk soldat* 1967, sid. 96.

⁵⁴ *Svensk soldat* 1981, sid. 94.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Svensk soldat* 1983, sid. 99-100.

⁵⁷ *Svensk soldat* 1994 och 2005.

Det studerade materialet visar alltså på en klar utvecklingsprocess, soldatens uppförande stakas tydligt upp i de första upplagorna 1967 och 1975 för att sedan steg för steg försvinna ur *Svensk soldat*. Från och med 1983 tas reglerna för soldatens civila uppträdande bort, vilket bekräftar den trend mot överförande av ansvar till den enskilde soldaten som vi sett i de tidigare delanalyserna.

Nationella symboler

Det första som läsaren möter i de äldre upplagorna av *Svensk soldat* är referenser till kungamakten. Hänvisning till monarkin som nationell symbol finns i upplagorna 1967, 1975 och 1981.⁵⁸ I 1983 års upplaga försvinner detta liksom också det tidigare förekommande kungaporträttet från *Svensk soldat*.⁵⁹ Jag har valt att studera referenser till kungamakten och den svenska flaggan i *Svensk soldat*, eftersom de säger oss något om nationalism som ett förmedlat maskulinitetsideal.

Upplagorna av *Svensk soldat* 1967, 1975 och 1981 inleds med en bild på den svenska försvarsmaktsflaggan med underrubriken ”En symbol för vårt oberoende”.⁶⁰ Detta följs sedan i den tre nämnda upplagorna av en bild på regenten och dennes valspråk. En förändring sker i 1983 års upplaga där regentens bild tagits bort men den svenska försvarsmaktsflaggan med underrubrik finns kvar.⁶¹ I 1994 års upplaga har den svenska försvarsmaktsflaggan fått lämna plats för en svensk standardflagga, dock med samma underrubrik som tidigare.⁶² Slutligen försvinner även flaggan i och med 2005 års upplaga.⁶³ Denna förändringsprocess kan verka obetydlig men jag finner den ändå intressant på grund av monarkens och flaggans koppling till nationell identitet. Först tas regentens bild bort och därefter även den svenska flaggan, och i 2005 års upplaga har alltså både referensen till kungamakten och den svenska flaggan tagits bort.

Delanalysen visar på en tydlig förändringsprocess vad gäller användandet av nationella symboler i *Svensk soldat*. Denna förändring kan kopplas till den hegemoniska maskuliniteten tolkas som en förändrad konstruktion av de förmedlade maskulinitetsidealen. Genom att ta bort de nationella symbolerna förändras konstruktionen av den förmedlade maskuliniteten genom att en ny maskulinitet utan koppling till traditionella nationella symboler skapas.

⁵⁸ Svensk soldat 1967, 1975, 1981, inledning.

⁵⁹ Svensk soldat 1983, sid. 10.

⁶⁰ Svensk soldat 1967, 1975, 1981, inledning.

⁶¹ Svensk soldat 1983, sid. 10.

⁶² Svensk soldat 1994, sid. 6-7.

⁶³ Svensk soldat 2005, inledning.

Slutsatsen blir då att ett svensk-nationellt förhållningssätt förmedlades som ett maskulint ideal i de tidiga upplagorna av *Svensk soldat*, medan denna form av nationalism inte längre sågs som en önskvärd egenskap och därför heller inte som en del av ett maskulint ideal i de senare upplagorna. Försvarsmaktens borttagande av dessa nationella symboler kan alltså tolkas som en avveckling av det svensk-nationella som ett maskulint ideal.

Nationens ambitioner och mål i relation till förmedlade maskulinitetsideal

Jag kommer nu att skifta fokuset från mer påtaglig förmedling av maskulinitet till att istället studera hur statens ambitioner och mål påverkar den förmedlade maskuliniteten inom Försvarsmakten. Detta ska göras genom att knyta an till Hornes inledningsvis presenterade teoretiska modell. Syftet med denna delanalys är att bredda studien av den förmedlade och rådande maskuliniteten.

Inledning/totalförsvaret/svensk säkerhetspolitik

Samtliga upplagor av *Svensk soldat* från 1967 till 2005 inleds med en redogörelse av det svenska säkerhetspolitiska läget, totalförsvarets uppsättning samt Sverige behov av försvar. Även om upplägget och utformningen ser olika ut i de olika upplagorna så inleds samtliga med en sådan redogörelse, som ger en bild av Försvarsmaktens syn på det säkerhetspolitiska läget. Jag kommer i denna delanalys att studera dessa inledande texters retoriska uppbyggnad och innehåll och vad de säger oss om den svenska nationens ambitioner och mål och dess koppling till den rådande maskuliniteten.

Det handlar alltså om hur Försvarsmakten förmedlar sin syn på Sveriges och sin egen roll i världen och de begrepp och uttryck som används. Begrepp som aggressiv, passiv, defensiv etc. kan ses som en spegelbild av de rådande maskulinitetsidealen inom Försvarsmakten. Genom att studera dessa inledande texterna vill jag undersöka om en retorisk förändring skett av hur informationen presenteras och formuleras. Jag kommer att gå igenom materialet i kronologisk ordning.

1967 års upplaga inleds med en genomgång av det svenska totalförsvaret och dess olika grenar och uppgifter. Totalförsvarets uppgift läggs fram på följande sätt.

Totalförsvarets främsta uppgift är att vara så förberett för kriget, att det verkar fredsbevarande....Det skall ge uttryck åt vårt folks vilja att bevara landets frihet och vår motståndskraft mot påtryckningar. Sveriges naturliga

försvarsmöjligheter är goda. Det svenska försvaret har en styrka som inger respekt runt om i världen.⁶⁴

Efter denna genomgång av totalförsvaret presenteras det nutida kriget och vilka inverkningsområden det kan få. Här ges en detaljerad redogörelse för det totala krigets inverkan på det svenska samhället samt vilka metoder som kommer att brukas av fienden vid ett sådant angrepp. Olika typer av anfallsmetoder och angreppssätt presenteras så som atombombsanfall och psykologisk krigsföring. Därefter ges en översikt över den militära organisationen och de olika vapengrenarnas uppgifter och mål. Invasionsförsvaret framställs som krigsmaktens viktigaste uppgift och målet sägs vara att segt motstånd ska kunna bjudas i hela landet i händelse av en invasion. 1967 års upplaga är väldigt sparsam i sin förklaring av det utrikes- och säkerhetspolitiska läget. Det enda som anges är att Sverige är ett alliansfritt land mellan stormaktsblocken.⁶⁵

I 1975 års upplaga sker några små förändringar som att Sveriges oberoende som land och vikten av alliansfrihet i fred och neutralitet i krig lyfts fram. Dock kvarstår betoningen av försvarets styrka och möjlighet att bedriva ett segt och uthålligt motstånd. Även i förhållande till Försvarmaktens viktigaste uppgift, totalförsvarets nödvändighet och ingivandet av respekt runt om i världen, poängteras precis som i 1967 års upplaga. Kort sagt kan man säga att 1967 och 1975 års upplagor har mycket gemensamt vad gäller innehåll och de begrepp och formuleringar som används. Dock har 1975 års upplaga en mer grundlig utrikes- och säkerhetspolitisk genomgång än 1967 års upplaga.⁶⁶

I 1981 års upplaga är inledning i stort sett densamma som 1975 och ger liksom denna en översikt över i det säkerhetspolitiska läget och de mål som organisationen ska sträva mot. Vidare presenteras de mål som skall uppnås med den svenska alliansfriheten:

Att bidra till en fredlig utveckling i världen, att bidra till utjämningen av motsättningar och till större förståelse mellan folken, att bidra till att minska stormakternas strategiska intresse att dra in Sverige i eventuellt krig, etc.⁶⁷

Både 1975 och 1981 års upplagor har ett avsnitt om olika tänkbara angreppsscenarier,⁶⁸ vilket också återfinns i 1967 års upplaga. I 1981 års upplaga står det följande:

⁶⁴ Svensk soldat 1967, sid. 7.

⁶⁵ Svensk soldat 1967, sid. 6.

⁶⁶ Svensk soldat 1975, sid. 9, 15.

⁶⁷ Svensk soldat 1981, sid. 9.

⁶⁸ Svensk soldat 1981, sid. 14.

I varje del av landet skall bjudas segt motstånd, om så erfordras även i form av det fria kriget. Sveriges naturliga försvarsmöjligheter är goda. Det svenska totalförsvaret har en styrka som inger respekt runt om i världen.⁶⁹

Totalt sett är skillnaderna mellan 1975 till 1981 års upplagor tämligen obetydliga. Även om en mer omfattande presentation av det utrikespolitiska läget tillkommer 1975 så är de övergripande målen för det svenska totalförsvaret i stort sett desamma i upplagorna 1967-1981.

I 1983 års upplaga finner man en mer betydande förändring i beskrivningen av Sveriges säkerhetspolitiska läge. Andra stycket av denna redogörelse inleds på följande sätt:

Sverige har haft fred mycket länge. Svenska folket har också under lång tid varit eniga om att vi får de bästa möjligheterna att även i framtiden hålla oss utanför krig och allvarliga konflikter om vi inte ansluter oss till allianser eller militära maktblock.⁷⁰

Vidar uppges i avsnittet ”Den internationella miljön” att de nordiska länderna kännetecknas av en stark fredsvilja och betydande politisk stabilitet.⁷¹ Även i 1983 års upplaga presenteras möjliga angreppssätt och de eventuella metoderna för deras genomförande. Men en klar skillnad framträder när det kommer till frågan om kärnvapenanfall.

Det är troligt att kärnvapen används bara om ytterst viktiga intresse står på spel. Sverige har knappast ett sådant värde för maktblocken att man skulle använda kärnvapen endast mot Sverige.⁷²

Detta kan jämföras med formuleringen i 1967 års upplaga.

Allt fler stater disponerar egna kärnladdningar. Många andra stater har tekniska resurser att framställa sådana laddningar. Vi kan därför ej bortse från att en angripare kan utnyttja atomstridsmedel vid ett anfall mot vårt land.⁷³

I 1983 års upplaga presenterar totalförsvaret i avsnittet ”Försvarspolitik” på följande sätt.

”Vårt totalförsvar måste alltså vara så effektivt att det får en tänkbar angripare att avstå från att angripa oss. Totalförsvaret blir på så sätt fredsbevarande.”⁷⁴

Vidare förklaras i denna upplaga att Försvarsmakten inte ska kunna uppfattas som ett hot mot andra länder. Formuleringar av detta slag förekommer inte i de tidigare upplagorna av *Svensk*

⁶⁹ Svensk soldat 1981, sid. 15.

⁷⁰ Svensk soldat 1983, sid. 11.

⁷¹ Svensk soldat 1983, sid. 12.

⁷² Svensk soldat 1983, sid. 14.

⁷³ Svensk soldat 1967, sid. 10.

⁷⁴ Svensk soldat 1983, sid. 19.

soldat. Vidare kan man fastställa att 1983 års upplaga innehåller mer av förklaringar och motiveringar än de tidigare upplagorna. Till exempel tillkommer ett nytt avsnitt i denna upplaga med rubriken ”Därför försvar” med underrubriker som ”Varför har vi det militära försvar vi har?” samt ”Varför inte enbart civilmotstånd eller gerillaförsvar?”. Denna typ av försvarande text saknas i de tidigare upplagorna av *Svensk soldat*.⁷⁵

I 1994 års upplaga av *Svensk soldat* känner man igen upplägget från 1983. Först ges en grundlig presentation av det säkerhetspolitiska läget, där formuleringar från den tidigare upplagan går igen:

Sverige har haft fred sedan 1814. Det svenska folket har också under lång tid varit eniga om att vi får de bästa möjligheterna att även i framtiden hålla oss utanför krig och allvarliga konflikter om vi inte ansluter oss till allianser eller militära maktblock.⁷⁶

Det poängteras dock att det har hänt mycket i världen och att nya möjligheter och problem har uppstått. Därefter ges en grundlig presentation av alla de internationella samarbeten och organisationer som Sverige deltar i. När det kommer till presentationen av de säkerhetspolitiska målen upptäcker man några tydliga förändringar, vilket framträder särskilt tydligt i följande mening: ”Ett viktigt inslag i säkerhetspolitiken är att utåt verka för avspänning, nedrustning, samarbete och demokratisk utveckling.”⁷⁷ De utrikespolitiska målen som presenteras är att främja svenska säkerhetsintressen, förebygga konflikter och bidra till en fredlig utveckling i omvärlden.⁷⁸ När det kommer till försvarspolitik presenteras den på följande vis:

Försvarsbeslutet från juni 1992 innebär en klar förändring jämfört med tidigare beslut. Begreppet ’smalare men vassare’ har använts för att karakterisera vår moderna försvarsmakt.⁷⁹

Avsnittet ”Därför försvar” från 1983 finns kvar men istället för 7 sidor innehållsrik information som gavs 1983 består 1994 års avsnitt av ett par sidor med lite text och mycket bilder. Även om avsnittet är betydligt kortare än i 1983 års upplaga så presenteras en förändrad syn.

Vår syn på neutraliteten håller på att förändras. När Europa förändras måste även den svenska säkerhetspolitiken förändras. Den europeiska identiteten i

⁷⁵ Svensk soldat 1983, sid. 20-27.

⁷⁶ Svensk soldat 1994, sid. 6.

⁷⁷ Svensk soldat 1994, sid. 12.

⁷⁸ Svensk soldat 1994, sid. 7-12.

⁷⁹ Svensk soldat 1994, sid. 15.

vår utrikespolitik får ökad betydelse. Denna nya politiska situation ger oss nya möjligheter att delta i utrikes- och säkerhetspolitiskt samarbete med andra europeiska stater.⁸⁰

När vi sedan går vidare till 2005 års upplaga börjar även den med en genomgång av Sveriges säkerhetspolitiska situation med fokus på Försvarmaktens roll i utrikes- och säkerhetspolitiska situationer. Det konstateras att det militära försvaret är en viktig resurs i en aktiv utrikes- och säkerhetspolitik. Sveriges roll i omvärlden ägnas större utrymme än i tidigare upplagor, vilket markeras av rubriker som ”Sverige och den internationella miljön” samt ”Sverige i världen”. Tidigare upplagor relaterade även de till omvärlden men inte på ett sådant tydligt sätt som 2005 då Sverige beskrivs som en mer aktiv aktör. Vidare framhålls att Sverige är militärt alliansfritt men att landet ska samverka internationell med andra länder för att bland annat förebygga konflikter och öka den nationella och internationella säkerheten. Liksom i 1994 års upplaga ges en presentation av alla de internationella organisationer som Sverige deltar i. Det nya insatsförsvaret presenteras också på följande sätt:

De hot som riktas mot Sveriges säkerhet är gemensamma hot för oss och övriga EU-länder. Därför avvecklas invasionsförsvaret. Inriktningen nu är att skapa ett insatsförsvaret som kan hantera de utmaningar vi står inför. Delar av våra internationella insatsförband ska i framtiden kunna sättas in inom tio dagar. Våra insatsförband ska kunna lösa sina uppgifter både självständigt och tillsammans med internationella förband.⁸¹

Vidare poängteras att ambitionen är att Sverige ska öka sitt deltagande i olika insatser runt om i världen. Men totalförsvaret presenteras på samma sätt som 1994 och 1983.⁸²

När man analyserar dessa inledningstexter finner man ganska snabbt radikala skillnader mellan de olika upplagorna av *Svensk soldat*. I 1967 års upplaga används en nationell retorik med formuleringar som folkets vilja, landets frihet, respekt runt om i världen, segt motstånd, etc. Dessa formuleringar återfinns även i 1975 och 1981 års upplagor där formuleringar som segt motstånd och respekten ges en framträdande plats. Men när vi kommer till 1983 års upplaga framträder en tydlig förändring. Där fokuseras på det svenska försvarets funktion som fredsbevarande och det betonas att det inte utgör ett hot mot andra länder. I 1983 års upplaga anges vidare att det inte finns någon risk att stormaktsblocken skulle anfälla Sverige med atomvapen. Detta kan tolkas som att Sverige som nation är så obetydlig att det inte anses värt ett angrepp. I 1994 års upplaga tillkom en mer omvärldsriktad presentation av målen

⁸⁰ Svensk soldat 1994, sid. 17-18.

⁸¹ Svensk soldat 2005, sid. 16.

⁸² Svensk soldat 2005, sid. 11-12, 13-15, 20.

och ambitionerna med fokus på avspänning och nedrustning samt ett aktivt engagemang för att förebygga konflikter. I 2005 års upplaga framträder det svenska engagemanget i en förändrad omvärld än tydligare och målet anges vara att förebygga konflikter, inträda för samverkan och fredsförebyggande insatser runt om i världen och Försvarmakten framställs som en viktig resurs i den svenska utrikespolitiken.

I min analys av dessa inledande kapitel i *Svensk soldat* finner jag en tydlig förändring i Försvarmaktens sätt att presentera sina mål och ambitioner. Det nationella territorialförsvaret som presenteras i 1967 års upplaga tolkar jag som en defensiv strategi och det övergripande syftet är försvaret av Sverige som land, och några mer utåtriktade ambitioner anges inte. Denna fredliga målsättning återfinns också i 1983 års upplaga där den defensiva hållningen understryks med hänvisningen till Sveriges obetydlighet. Detta sätt att presentera sitt och omvärldens läge tolkar jag som defensivt, och det anges uttryckligen att Sveriges försvar inte får hota någon annan stat. Det är först i 1994 års upplaga som man börjar se en mer utåtriktad hållning, vilken i 2005 upplaga stegrats till vad jag skulle vilja beteckna som en offensiv målsättning, vilket markeras av Försvarmaktens ökade internationella roll. Försvarmakten sätt att presenterar sig själv och sina mål har alltså förändrats från en defensiv hållning 1967 till en betydligt mer aktivistisk hållning 2005.

När Hornes teori appliceras på denna förändringsprocess från passiva och defensiva mål till mer aktiva och offensiva ambitioner 2005 så bör denna utveckling avspeglar sig i de maskulina idealen. En offensiv målsättning måste ta sig uttryck i en mer aktivistisk maskulinitet. Tar an även resultaten av de föregående kapitlen i beaktande blir slutsatsen att Försvarmaktens utveckling från en passiv till mer offensiva målsättning lett till att även maskulinitetsidealen omformats i aktivistisk riktning. Förändringen kan beskrivas som en övergång från en förmedlade soldatmaskuliniteten präglad av egenskaper som lydnad och underordning 1967 till en betydligt mer aktivistisk maskulinitet med betoning av självständighet och handlingskraft 2005.

Sammanfattande analys

Jag har i uppsatsens fem delanalyser försökt utröna Försvarets förmedlade maskulinitetsideal och deras förändring under perioden 1967 till 2005. Genom en kvalitativ textanalys har jag visat på en tydlig förändring av de maskulina idealen som förmedlas inom Försvaret. I de tre första delanalyserna kunde jag utifrån en analys av begrepp och förhållningssätt kopplade till *lydnad*, *krigsmannen* och *personligt uppträdande* visa på konkreta förändringar av de förmedlade maskulinitetsidealerna från en sträng fokusering på lydnad och underordning till en allt starkare betoning av den enskilda soldatens ansvar och initiativförmåga både som individ och som soldat. Denna utveckling kan man beteckna som en ansvarsindividualisering och som en förändring av det förmedlade maskulinitetsidealet i mer individualistisk och aktivistisk riktning. I den fjärde delanalysen har studien visat på en successiv avveckling av traditionella svensk-nationella inslag i *Svensk soldat* och därmed även som ett maskulint ideal. Borttagandet av de nationella inslagen ser jag som en förändring av den rådande maskuliniteten från en tydlig markering av de nationella idealerna som ett maskulint ideal i de tidiga utgåvorna till en total avsaknad av denna typ av nationell symbolik i de senare utgåvorna. I den avslutande delanalysen *Inledning/totalförsvaret/svensk säkerhetspolitik* använder jag ett utökat teoretiskt analysverktyg för att bredda studien. Genom att studera nationens ambitioner och mål och hur dessa inverkar på maskuliniteten så visade jag här på en förändring av Försvarets målsättning och de därmed sammanhängande maskulina idealerna från passiva och defensiva egenskaper till en betoning av handlingskraft och en offensivt handlande man 2005.

Slutsats

Denna studie har tagit sikte på de förmedlade maskulinitetsidealerna i *Svensk soldat* och jag har visat på tre tydliga områden som har förändrats över tid. Den tydligaste och mest genomgående förändringen av maskulinitetsidealerna är den allt starkare betoningen av soldatens individuella ansvar som de tre första delanalyserna visat på. Denna ansvarsindividualisering kan kopplas samman med resultaten av övriga delanalyser som lyfter fram avvecklingen av traditionella nationella symboler som kungamakten och den svenska fanan och betonat vikten av handlingskraft och självständigt ansvarstagande. Analysens avslutande slutsats blir således att en tydlig förändring har skett där den förmedlade maskuliniteten på flera punkter har transformerats mellan 1967 och 2005. 1967 års maskulinitet innefattar strikt lydnad gentemot de överordnade och ett därmed

sammanhängande passivt förhållningssätt, strängt reglerat i militärt och civilt uppträdande samt en svensk-nationell retorik. Denna bild har förändrats total till 2005 års upplaga av svensk soldat vars maskulinitet istället präglas av aktivt deltagande, autonom handlande, individuellt ansvar i militära och civila sammanhang, handlingskraft, offensivt agerande och slutligen avsaknad av nationalism. Dessa två kontrasterande bilder visar på en tydlig förändring av de maskulina idealen inom Försvarsmakten mellan 1967 och 2005, en utveckling som speglas i de olika upplagorna av *Svensk soldat* och som resulterat i två helt motstridiga maskulinitetsideal.

Återknytning till frågeställning och tidigare forskning

- Vilka maskulinitetsideal har förmedlats i soldathandboken *Svensk soldat* mellan åren 1967 och 2005 och hur har dessa förändrats över tid?

Frågeställning som bäst kan beskrivas som en ”hur”-fråga har besvarats i uppsatsens fem delanalyser av Försvarsmaktens förmedlade maskulinitetsideal och hur de har förändrats över tid. Varför de förmedlade maskulina idealen har förändrats över tid har jag inte kunnat gå in på här utan jag har fokuserat på förändringen i sig, vilken analyserats med hjälp av Connells teori om den hegemoniska maskuliniteten. Då den förmedlade maskuliniteten enligt denna teori tolkas som en produkt av en maktkamp mellan eliterna i samhället så innebär detta att de ideal som förmedlas i *Svensk soldat* speglar maktrelationer i det svenska samhället. För att få grepp om orsakerna till att maskulinitetsideal förändras måste man således sätta förändringar och dessa ideal i relation till exempelvis sociala och politiska förändringar i samhället. Jag har som sagt inte analyserat dessa förändringar i min studie utan fokus har legat på hur maskulinitetsidealen har förmedlats över tid och inte varför den har förmedlas.

I likhet med Karen Hagemanns forskning om den hjältefixerade tyska maskuliniteten har jag visat att ledord som kan kopplas till detta maskulinitetsideal spelat en viktig roll även inom den svenska Försvarsmakten. De hjältefixerade ledorden som Hagemann pekar på som exempelvis mod och viljekraft finns med i 1967 års upplaga av *Svensk soldat* men fasas sedan ut. Användandet av dessa hjältefixerade ledord finner vi i den period som jag har definierat svensk-nationell och defensiv, något som skulle kunna peka på ett eventuellt samband mellan en hjältefixerad maskulinitet och nationalism.

Till skillnad från Rose och hennes forskning om den hegemoniska maskuliniteten i Storbritannien under det andra världskriget har jag inte funnit några mjuka eller feminina

maskulinitetsideal i min studie. Avsaknaden av sådana kan förmodligen härledas till frånvaron av krig i det svenska fallet, eftersom kriget enligt Rose möjligen är den faktor som ger maskuliniteten sådan kraft att den kan tillåtas inbegripa även mjuka och feminina ideal. Inte ens den ökade svenska närvaron i krigszoner som Afghanistan verkar vara tillräckligt för att tillåta denna typ av ideal i *Svensk soldat*.

Sanimir Resic forskning om den amerikanska frontsoldatsmaskuliniteten utgår från soldaternas egna uppfattningar om sin maskulinitet och fokuserar på den upplevda krigshedern. Denna krigsheder som är så närvarande i frontsoldaternas maskulinitet saknas i den förmedlade maskuliniteten som jag har studerat. Möjligen beror också detta på avsaknaden av krig i det svenska fallet.

Min studie handlar om en försvarsorganisation i fred och skiljer sig därmed från de ovan nämnda studierna, vilka tar sikte på konstruerad och självupplevd maskulinitet i ett tillstånd av krig. Mellan 1967-2005 har Sverige inte deltagit i något storskaligt krig utan endast i fredsbevarande missioner, vilket kan förklara att det är en annan typ av soldatideal som framträder här än de som tonar fram i studier om maskulinitet under andra världskriget och Vietnamkriget. Avsaknaden av krig är förmodligen den främsta förklaringen till skillnaden mellan mina resultat och de som framkommer i de båda andra studierna men också det faktum att dessa bygger på en helt annan typ av källmaterial än min samt att de handlar om en annan tid.

Vidare forskning

Denna uppsats har handlat om den förmedlade maskuliniteten inom den svenska Försvarsmakten och har på ett tydligt sätt visat på en förändring över tidsperioden. Då studien har fokuserat på de ideal som har förmedlats inom Försvarsmakten med utgångspunkt från organisationens egna dokument så finns det mycket utrymme för vidare forskning. Då soldaterna och officerarnas egna uppfattningar om maskulinitet och manlighet inte har kunnat studeras i denna uppsats så skulle denna tematik erbjuda ett ypperligt område för vidare forskning. Genom interna soldattidningar och intervjuer med olika generationer av värnpliktiga och officerare skulle en komparativ studie kunna göras av hur den faktiskt rådande maskuliniteten inom den svenska värnplikten har förändrats. Genom att flytta fokuset från den förmedlade maskuliniteten och istället studera den individorienterade upplevda maskuliniteten skulle en sådan studie bli ett ypperligt komplement till denna uppsats och dessutom ge möjlighet till spännande jämförelser mellan de ideal som Försvarsmakten

förmedlat och de som företräddes av de värnpliktiga själva, alltså mellan den förmedlade kollektiva och den individorienterade maskuliniteten.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Svensk soldat 1967, 1975, 1981, 1983, 1994, 2005

Litteratur

Bederman Gail, 1995, *Manliness and civilization: A Cultural History of Gender and Race in the United States, 1880-1917*, University of Chicago Press, Chicago.

Belfrage Bengt, 2001, *Vanvettet på västfronten: Ur kapten Carl Belfrages dagbok 1915-1918*, Svenskt militärhistoriskt bibliotek, Hallstavik.

Borell Klas, 1989, *Disciplinära strategier: en historiesociologisk studie av det professionella militärdisciplinära tänkesättet, 1901-1978*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Connell R.W, 2008, *Maskuliniteter*, Daidalos, Göteborg.

Dahlgren Stellan & Florén Anders, 1996, *Fråga det förflutna: en introduktion till den moderna historieforskningen*, Studentlitteratur, Lund.

Doyle William, 2001, *The French Revolution: A very short introduction*, Oxford university press, Oxford.

Ekenstam Claes, 2006, *Män i Norden: manlighet och modernitet 1840-1940*, Gidlunds, Hedemora.

Ericson Lars, 2003, *Svensk militärmakt: Strategi och operationer i svensk militärhistoria under 1500 år*, Försvarshögskolan, Stockholm.

Esaiasson Peter. Gilljam Mikael. Oscarsson Henrik. Wängnerud Lena, 2007, *Metodpraktikan: Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Nordstedts Juridik, Stockholm.

Florin Christina & Nilsson Bengt, 2000, *Något som liknar en oblodig revolution: jämställdhetens politisering under 1960- och 70-talen*, Umeå Universitet, Umeå.

Försvarsmakten Högkvarteret, *Perspektivplaneringens årsrapport för 2005(BU 06/SR – Del II)*

Hagemann Karen, *German heroes: the cult of the death for the fatherland in nineteenth-century Germany*, i Dudink Stefan. Hagemann Karen. Tosh John. (red.), 2004, *Masculinities in politics and war: gendering modern history*, Manchester University press, Manchester.

Hirdman Yvonne, 1993, *Vad är kvinnohistoria?*, Utbildningsradion, Stockholm.

Horne John, *Masculinity in politics and war in the age of nation-states and world wars, 1850-1950*, i Dudink Stefan. Hagemann Karen. Tosh John. (red.), 2004, *Masculinities in politics and war: gendering modern history*, Manchester University press, Manchester.

Marklund Andreas, 2000, *Gossen & husbonden: ideal, individer och äktenskap i 1700-talets Sverige*, Historiska institutionen Uppsala, Uppsala.

Resic Sanimir, 1999, *American warriors in Vietnam: Warrior Values and the Myth of the War Experience During the Vietnam War, 1965-1973*, Team offset & media, Malmö.

Rose S.O, *Temperat heroes: concepts of masculinity in Second World War Britain* i Dudink Stefan. Hagemann Karen. Tosh John. (red.), 2004, *Masculinities in politics and war: gendering modern history*, Manchester University press, Manchester.

Rydström Jens & Tjeder David, 2009, *Kvinnor män och alla andra: En svensk genushistoria*, Studentlitteratur, Lund.

Wollinger Susanne, 2000, *Mannen i ledet: takt och otakt i värnpliktens skugga*, Carlsson bokförlag, Stockholm.

Elektroniska källor

www.NE.se, artiklar: *Maskulinitet, Ideal*. Hämtade 1 dec 2011.

Regeringens Proposition 1999/2000:30, *Det nya försvaret*.
<http://www.riksdagen.se/webbnav/index.aspx?nid=37&rm=1999/2000&bet=30&typ=prop> Hämtad 1 dec 2011.

Regeringens Proposition 2004/05:5, *Vårt framtida försvar*.
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/03/04/63/7c2ac515.pdf> Hämtad 1 dec 2011.